

Boj o duši dítěte podle Ministerstva školství a národní osvěty

NĚKOLIK ÚVAH O SCHVALOVÁNÍ UČEBNÍCH
POMŮCEK, UČEBNIC A ŠKOLNÍCH OBRAZŮ
V MEZIVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU
A ZA PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Dalibor STÁTNIK

„Primáti jsou v podstatě vizuální živočichové a je tomu tak od doby, kdy se ranní obyvatelé stromů v třetihorách museli obratně pohybovat mezi větvemi, protože jinak by se zabili pádem na zem a unikli by tak přirozenému výběru. Lidé, jako výsledek takového výběru, se učí tím, že vidí a představují si výjevy. Konfucius nerozhlašoval nějaký výsledek východní moudrosti, nýbrž pouze shrnoval základní pravdu o vývoji primátů, když řekl, že jeden dobrý obraz stojí za deset tisíc slov.“¹

APROBAČNÍ ČILI RECENZNÍ ŘÍZENÍ

Předmětem našeho zájmu je proces schvalování učebnic a pomůcek obecných a měšťanských škol všech národností, který garantovalo ministerstvo školství a národní osvěty („MŠaNO“). Postup, i když zpočátku vycházel z různých předpisů, které byly unifikovány až v roce 1932 vyhláškou publikovanou ve Věstníku ministerstva školství a národní osvěty, byl celkem jednoduchý. Šlo o běžné recenzní řízení předložených učebnic nebo pomůcek, které ministerstvo zadávalo oponentům. K většině učebnic byly vypracovány dva posudky,

---

¹ Stephen Jay, GOULD, *Dějiny planety Země*, Praha 1998, s. 11.

kteří kromě ocenění, v čem je nová a přínosná, zároveň vytykaly faktické i metodologické nedostatky a přinášely návrhy na jejich odstranění. Většina učebnic nebyla schválena nebo byla s různými připomínkami navržena k přepracování. V takových případech někteří autoři psali své rozklady a odvolání proti těmto negativním posudkům.²

Nejde ovšem o ucelené uchopení tematiky, ale jen o zdůraznění několika momentů, které se jeví jako zcela zásadní a které vyplynuly z praktického postupu ministerstva a z charakteru recenzních posudků nacházejících se ve fondu tohoto ministerstva uloženého v Národním archivu.³ Kvůli stručnosti inventárních záznamů a míry uspořádanosti se ani nemůže jednat o souvislý výbor jednotlivých předmětů, ale o poměrně náhodný, ovšem reprezentativní výběr z většiny dochovaných posudků. Pro náš výzkum, který není zaměřen na konkrétní předmět nebo učebnice, které by bylo obtížné vyhledávat, stačilo projít řádově kolem 30–35 kartonů. To je jistě standardní vzorek pro jistý úsudek o úrovni recenzního řízení.

Z tohoto důvodu se nejedná o konkrétní rozbor jen některých učebnic a pomůcek některých vybraných předmětů, ale, a to byla vlastně šťastná náhoda, postihli jsme skoro celé spektrum výuky, a to i zdánlivě společensky neexponovaných předmětů jako byly „počty“ a přírodní vědy. Vcelku je tak možno nalézt mnoho důležitých postřehů o směřování tehdejší výuky.

Postup byl celkem standardní a stálý po celé období. Nakladatelství zaslalo ministerstvu kartáčové obtahy učebnic, které byly odeslány nejméně dvěma recenzentům. Někdy ale byly posuzovány i zaslané rukopisy, aby autoři případným schválením měli lepší výchozí pozici pro jednání s nakladatelem. K doladění připomínek se občas konaly společné schůzky nakladatele a autora s recenzenty a úředníky ministerstva.

Do jisté míry možná překvapivě stejný postup se opakoval i u dalších vydání již schválených učebnic a pak samozřejmě při revizi učebnic za druhé republiky a za protektorátu. „Každé nové vydání i nezměněné, musí býti předloženo znovu k schválení. Předkládá-li se k schválení vydání pozměněné, musí být změny v příslušném textu zřetelně vyznačeny a odůvodněny.“⁴

Obecně platila jistá míra stálosti učebnic i z důvodů mimopedagogických. „Novou učebnici lze na školu zavésti zpravidla teprve tenkrát, užtvalo-li se dosavadní učebnice aspoň pět školních roků a jsou-li pro zavedení učebnice nové velmi vážné důvody. Vždy je při změně

² Národní archiv (dále NA) Ministerstvo školství 1918–1945 (dále jen MŠ) kart. 2802. Tak se v roce 1930 velmi důrazně ozvala později známá autorka historických pověstí a povídek, tehdy učitelka z Lázní Bělohrad Leontina Mašínová proti neschválení jejich *Dějin písemnictví*. Odvolala se na svou učebnici *Dějiny vzdělanosti* pro odborné školy ženských povolání a další knihy, které jsou veřejnosti pozitivně přijímány.

³ Konkrétně jde o signatury 1761 a 1762 a inventární jednotku 1667 a kartony zhruba v rozsahu od 2749–2805, které bohužel bez bližšího upřesnění uvádí inventář z 60. let 20. století. Tehdy byly velké celky písemnosti a pomůcky k nim zpracovávány pod tlakem pětiletých archivních plánů, kdy mnohdy kvantita převážila nad kvalitou a signatury a inventární jednotky nebyly dále rozepisovány podle jejich obsahu. Pod jednou inventární jednotkou tak byly mnohdy uvedeny desítky kartonů bez bližšího určení jako v tomto případě. Anotace v inventáři kromě časového rozsahu 1919–1944 uvádí toto: „Schvalování jednotlivých nebo několika povinných učebních pomůcek a žákovských potřeb pro obecné a národní školy, řazené nejprve chronologicky, pak abecedně podle oborů.“ Pravdou je, že podrobnější rozepisování podle konkrétních předmětů nebo dokonce učebnic by bylo spíše katalogizací, a to časově nesmírně náročnou. Budme rádi, že je fond aspoň takto zpřístupněn.

⁴ Výnos č. 67, Věstník MŠaNO roč. XIV., 1932, s. 211.

*učebnic též přiblížeti k hospodářské a sociální stránce věci. Zejména k potřebám dětí nemajetných rodičů.*⁵

Je samozřejmé, bohužel pro nás velmi nešťastné, že tyto přílohy nejsou u spisů přiloženy. Byly jistě odděleny již v příslušném oddělení ministerstva a zaslány recenzentům, kteří si je buď ponechali, anebo, i když je vrátili, nebyly přiloženy zpět ke spisů. Možná se staly součástí ministerské knihovny, nevíme. Proto někdy nesmírně podrobné rozborů navrhovaných učebnic s konkrétními výtkami podle jednotlivých stran a vět, které by byly takto dohledatelné, není možno objektivně posoudit zvláště v případech, kdy se autoři dotčeně ozývají a vysvětlují celkové textové okolí dané problematické věty, údaje apod. Pracovat pak se schválenými učebnicemi by šlo jistě v několika málo případech, ale nikoliv v množství stovek učebnic, o něž se jednalo.

Jejich autory byli vždy praktičtí učitelé, ať již aktivní, nebo ve výslužbě a recenzenty byli rovněž jejich kolegové z jiných škol nebo okresní školní inspektoři. To je myslím jeden z důležitých, i když jistě ne nových poznatků v protikladu k poválečnému vývoji, kdy učebnice i základních škol píšící možná bývalí učitelé, kteří ovšem již přešli na pedagogické vysoké školy nebo odborníci z různých výzkumných ústavů a fakult. Tento trend trvá dodnes a je součástí celkové změny postavení učitelů, jejich významu pro vlastivědu a společenský a kulturní život jako takový. Můžeme s nadsázkou říci, že tehdy si učitelé psali učebnice sami a sami si je posuzovali. Učebnice byly, stručně řečeno, posuzovány z hlediska tehdejších nových, progresivních pedagogických metod činné školy, kdy děti měly více spolupracovat při výuce a samy objevovat a přicházet na podstatu věcí, a tak si lépe novou látku osvojit.

Přesto, nebo právě proto, většina posudků byla z nejrůznějších důvodů zamítavá. Poměrně časté bylo dodatečné schválení podmíněno někdy velmi obsáhlým přepracováním nejen oprav věcných chyb, jejichž výčet mnohdy zaplnil mnoho stran, ale jak ještě uvidíme, celého autorova přístupu.

Chce se věřit, že posudky byly korektní a nestranné, neovlivněné různými zájmy učitelů na jiných učebnicích. Výslovně to bylo uvedeno v již citovaném výnosu o učebnicích: *„Důtklivě se připomíná, že při volbě učebnic, učebních pomůcek, které mají býti na škole zavedeny, musí rozhodovati jedině věcné důvody a že se při tom za žádných okolností nesmí přiblížeti k osobním vztahům a osobním výhodám, které slibuje autor... nebo její nakladatel.“*⁶

Musíme si totiž uvědomit, že učební pomůcky, učebnice, praktické pomůcky a školní obrazy byly pro nakladatelství jistě poměrně lukrativní záležitostí zajišťující po několik let jejich „provozu“, jistý příjem. Zřejmě to měl také na mysli Jan Hostáň, když odmítal další zadávání recenzí. *„Není-li to součástí mé služební povinnosti, pak bych rád uvítal, kdyby mi k recenzi učebnice posílány nebyly. Protože pracuji pro státní nakladatelství, snadno by mohlo vzniknout mínění, že jsem při posuzování málo objektivní. Ve skutečnosti se mé mínění tolik liší od autorů učebnic recenzentů, že mám obavu, že by mnoho mých posudků vyznělo negativně.“*

⁵ NA, MŠ, kart. 2751. Podle výnosu č. 67 z Věstníku MŠaNO 1932 se výslovně uvádí: *„Při zavádění nových učebnic budiž vždy pamatováno, bude-li lze opatřiti nové učebnice pro děti nemajetných rodičů v potřebném množství.“*

⁶ NA, MŠ, kart. 2750.

Domnívám se na příklad, že se nedostaneme ke knihám lepším, budeme-li příliš shovívaví k chybám starých učebnic.“⁷

Většinou v případě českých učebnic to byly důvody opravdu didaktické, odborné, věcné, jejichž posouzení nám nepřislouží. Nebudu se zabývat např. metodou čtení analyticko-syntetickou a globální ve slabikářích typu Cestička malých apod. To stojí mimo hlavní zájem, který je věnován širším aspektům působení učebnic, a to ve smyslu národní a státní „spolehlivosti“. A právě při posuzování německých učebnic to byly hlavně důvody státně výchovné, které vedly k často zamítavému stanovisku českých recenzentů. Zcela zásadním problémem byl vztah k německému pojetí historie, ale také k zeměpisu, jak s ním v učebnicích a různých vlastivědných příručkách přicházeli němečtí autoři.

Recenzenti tedy posuzovali nejen pedagogickou úroveň učebnice nebo pomůcky, ale v případě učebnic a plakátů také uplatnění státní a národní myšlenky. Právě ta se na sklonku 30. let dramaticky změnila a nové společenské a státoprávní poměry byly důvodem revize učebnic a jejich násilných oprav. Možná trochu překvapivě byl tento aspekt posuzován nejen v učebnicích dějepisu, zeměpisu, češtiny, němčiny, vlastivědných příručkách, doporučené školní četbě a antologiích různých spisovatelů a básníků, ale také v tak zdánlivě odtažitých oborech jako matematika a přírodopis.

HMOTNÝ NÁRODNÍ ZÁJEM

Proti mezinárodnímu rozměru rakousko-uherské monarchie, kdy se běžně užívaly hlavně německé školní obrazy, šlo nyní v novém státě o posílení národní, ale i hospodářské identity a prosperity vládnoucího národa. Výstižně to dokládá žádost o prosazení Matějčkova kreslířského kabinetu, pojmenovaném po svém tvůrci, učiteli ze Žižkova. V průvodním dopise z 23. září 1929 se říká: *„Jedná se o to, aby dosavadní modely, jež jsou původu německého, nahrazeny byly myšlenkou českou. Kabinet tento na VI. mezinárodním kongresu... vzbudil pozornost a skládá se z těles a ze stavebnice základních těles řezaných dle vertikály a horizontály, čímž dána jest možnost kreslíři-pedagogu ukázati žáku nesmírné množství standardních tvarů, na věcech se zjevujících. Kabinet tento jest objednáván cizinou i našimi školami a podepsaný doufá, že se této pomůcce dostane ministerského schválení.“⁸*

Nešlo jen o učebnice, školní obrazy, ale také o ostatní předměty nezbytné ve školské praxi, které měly být výhradně obstarávány z domácích zdrojů. Svaz obchodu a průmyslu papírnického např. v roce 1923 protestoval proti nabídkovým listům zahraničních firem se sešity. Navíc bylo učitelstvu zakázáno podporovat a propagovat určité výrobky podle definitivního řádu školního a vyučovacího a zakázáno používání školních potřeb cizího původu.⁹ Ovšem stejně se množily stížnosti, že při vyučování ručním pracím se užívá výrobků cizího původu, *„ba že se zakazuje používat zboží u nás vyrobeného.“* Opětovně bylo

⁷ NA, MŠ, kart. 2755, dopis z 30. prosince 1934. Jan Hostáň byla známá pedagogická osobnost již od 30. let a jistý „návrát“ prožil svým angažovaným dětským vyprávěním o V. I. Leninovi a N. Krupské na začátku normalizace.

⁸ NA, MŠ kart. 2746, č. 166.068.

⁹ Výnos MŠaNO z 27. března 1922 č. 65 O nákupu školních potřeb domácího původu. Věstník MŠaNO, 1922, s. 142.

ukládáno, aby, zvláště za tehdejší krize průmyslové, se dbalo zachovávání výnosu o nákupu školních potřeb domácího původu z 30. ledna 1921.¹⁰

V době válečné, hlavně na sklonku války a po jejím skončení byla ohrožena praktická výchova vyžadující různé materiály a suroviny, jako v případě ženských prací. Nedostatek bavlnek, materiálu, příze pro ruční práce z válečné doby přetrvával do poválečného času. *„Málo který vyučovací předmět byl válkou tak dotčen jako ženské ruční práce. Nedostatek surovin a enormní drahota těchto příprav zavinila, že naprosto nebylo možno postupovati při vyučování tak, aby dívky osvojily si znalost nejdůležitějších prací ženských, které žena v životě potřebuje. Po všechna válečná léta přizpůsobovaly učitelky ručních prací školní učbu válečným poměrům tím, že přešívaly, spravovaly a látaly staré věci, tak jak rodina ta která potřebovala. V posledních dvou letech však situace se zhoršila, není z čeho přešívati, co látati a spravovati a také není čím. Není nití, není bavlny atd. Chudé děti nemají se do čeho obléci, ve škole tratí čas, účelně nezaměstnány.“* Někde si pomohly tím, že chudá mládež byla podarována látkou z rakouských praporů, ale to nebylo dostatečné řešení.

Spolek učitelek ženských ručních prací adresoval ministerstvu prosbu, aby uvolnilo a zlevnilo materiál pro ruční práce. Vlastně jediná továrna na bavlněné příze k pletení a háčkování na území Čech byla firma Zlatník a Tlapák ve Dvoře Králové, která usilovala o přiděl materiálu, z něhož by vyrobila pro školy vše požadované. Žádost podpořil i Spolek českých průmyslníků textilních: *„Dívčím školám nedostávalo se v posledních letech války pomůcek nutných k vyučování ženským ručním pracem, čímž výchova dívčího dorostu nemálo utrpěla. Zejména nedostávalo se přízí ku pletení, háčkování a vyšívání...“*¹¹

IDEA ŠKOLSKÉ VÝCHOVY – NESTRANNOST V STRANICKOSTI?

Ke sjednocení, úpravě, doplnění a rozšíření řady předpisů, v nichž panovala značná rozmanitost pro území celé republiky, došlo až vydáním ministerského výnosu v roce 1932 podle §8 a 10 zákonů 62/1869 a 226/1922 o užívání a schvalování učebnic a učebních pomůcek na národních školách.

„Zvláštní pozornost v učebnicích jest věnovati všemu, co posiluje citový vztah žactva k domácí půdě a k vlastnímu národu a oddanost ke státu. Vědomí státní příslušnosti a vlastenecké cítění má býti žactvu vštěpováno školními knihami na všech stupních. Má se tak díti vybranou formou a přiměřeným způsobem, aby snad se v žactvu nepěstovala nevraživost a nepřátelství k některým státům a národům. Naopak učebnice mají v žactvu podporovati smysl pro solidaritu všech národů a vésti je k pravé lid-

¹⁰ NA, MŠ, kart. 2745. Ve výnosu samém se praví, že *„všemu učitelstvu budtež znovu připomenuty starší výnosy, jimiž bylo obecně nařízeno, že při nákupu veškerých potřeb školních dávati jest vždy přednost výrobkům domácím před cizozemskými, pokud vyhovují jakostí a cenou.“* Tento výnos byl přijat za úřednické vlády, kdy v čele rezortu školství stál prof. J. Šusta.

¹¹ NA, MŠ, kart. 2745. Příděl bavlny, příze a nití k účelům, školským 1919. Dopis ústředního spolku učitelek ženských ručních prací MŠaNO s žádostí o uvolnění materiálu pro ženské ruční práce 19. 3. 1919.

skosti. Učebnice mají podporovati národnostní, sociální a náboženskou snášenlivost a vystříhati se tendenčního a jednostranného pojmání, které by se mohlo těžce dotýkati národnostního, sociálního neb náboženského cítění žactva.“¹²

I když se třeba jednalo o zdánlivě objektivní nebo objektivistické stanovisko, bylo ve skutečnosti namířeno proti vlivu, který si za monarchie na školství udržela katolická církev i po zrušení konkordátu z roku 1855 v roce 1870, kdy i děti z katolicky vlašného prostředí byly indoktrinovány povinnou účastí na mších, poutích, zpovědích a církevních, jistě mnohdy velmi malebných svátcích. Jistě byl tento náhled také zacílen proti třídnímu uvědomění nižších vrstev na jedné straně a národnostnímu extremismu německých dětí a vědomí jejich souvislosti s říšským obyvatelstvem na straně druhé, a sloužila tak bezprostředně i perspektivně elitě vládnoucího národa.

Rozpory existovaly nejen mezi Čechy a Němci a jejich zcela odlišným přístupem k dějinám a idejím, ale i uvnitř samotné české společnosti bylo takových případů jistě mnoho.

V posuzování učebnic, tedy v jejich znění a recenzích, se jen manifestovalo latentní napětí mezi německým a českým, ale také mezi konzervativním a moderním, jak dosvědčuje například spor o Mistra Jana Husa, kdy se na podzim roku 1919 obrátila okresní školní rada z Německého Brodu na nové ministerstvo s žádostí o rozřešení sporu a unifikaci pohledu. Nejednalo se o nic menšího než o žádost o revizi učebnic v tomto sporném místě českých dějin. Ministerstvo si zachovalo neutrální přístup a odstup a odvolávalo se na zdravý rozum a vzájemnou názorovou toleranci.

„Nemůžeme přisvědčiti k návrhu, aby revizí učebnic dějepisu občanského a církevního byl zjednán soulad zejména v částech jednajících o Husovi a jeho době za účelem, by nebylo podnětů k rozporům mezi výklady učitele světského a katechety. Mníme, že tím nebylo by lze možné rozpory odstraniti. I kdyby se podařilo zjednati soulad takový, byly by stanovené a schválené texty učebnic sice normou pro vyučování, ale nebyly by s to zabrániti výkladům učitelů i katechetů, jež mohou býti od normativních textů i značně odchylné. Avšak omezovat svobodu vyučování příkazy, že nesmí se od stanového textu uchýliti, jest zásadně velmi povážlivo. Nutno ponechati svědomí učitelů, jak pojímati pravdu dějinnou a jak ji vykládati, avšak zároveň nutno žádati, by učitelé obojí strany snažili se plně a dokonale i upřímně pravdu dějinnou poznati, aby ji mohli jako poznanou také svědomitě objektivně a svobodně vykládati, aniž by podléhali jakékoli stranické tendenci... nemusí sám rozpor těchto výkladů býti duchu mládeže nebezpečným, jenom když učitelé obou stran zachovají při tom pedagogický takt, aby mládež nebyla pohoršena způsobem, jak se jí výklady podávají.“¹³

¹² NA, MŠ, kart. 2750. Úprava předpisů o užívání a schvalování učebnic a učebních pomůcek na národních školách. Věstník MŠaNO 1932, XIV, č. 67.

¹³ NA, MŠ, kart. 2750.

HISTORICKÉ A VLASTIVĚDNÉ ŠKOLNÍ OBRAZY

Dosavadní stav školních pomůcek, ilustrací a především obrazů i přes ocenění jejich významu v duchu shora připomenutého motta o významu obrazových vjemů, nebyl na začátku republiky zcela uspokojivý: „*Spořádané vyučování dějepisné na školách národních vyžaduje mnoho obrázkových pomůcek. Těch se však našim školám nedostávalo po dlouhá léta.*“ Byly vydány jen obrazy ze Zapovy Českomoravské kroniky a něco od Felixe Jeneweina. „*Co bylo vydáno mimo ně, byly ojedinělé obrazy, obyčejně pochybné hodnoty.*“¹⁴

V době, která ještě nezná jiná média a šíření informací a dojmů než písmem a obrazem – film je teprve v začátcích – a která velmi vážně usiluje o výchovu mladé generace ve školách k určitému světovému a národnímu názoru, byl, stejně jako celou druhou polovinu 19. století, neúčinnějším prostředkem dějepis a vlastivěda a vedle učebnic především školní obrazy s námětem slavných i méně slavných okamžiků českých dějin, a to dokonce i z minulosti nedávné, skoro současnosti. Tak byly ministerstvu předloženy ideové návrhy šesti obrazů ze života ruských legií, které byly nesmírně podrobně popsány téměř formou historických esejí (Typy československých legionářů, Stráž na lokomotivě, Ešalon na Rusi apod.), ale bohužel chybí jejich i třeba pouhý náhled výtvarného ztvárnění.¹⁵

Velkým podnikem byl počín Ústředního nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, které od r. 1920 začalo vydávat České obrazy historické ve spolupráci s komisí v čele s J. V. Šimákem. Ta vypracovala návrh 42 obrazů a „*bdí nad tím, aby návrhy umělců vyhovovaly jak pravdě dějepisné, tak i po stránce výchovné a umělecké.*“

V obsáhlém rozkladu z roku 1926, vlastně žádosti o státní subvenci tohoto podniku na vydávání původních obrazů pro české školy, šlo o to, aby MŠaNO nakupovalo pravidelně několik obrazů vydávaných tímto nakladatelstvím. Stále se totiž žehralo na stoupající výrobní náklady, které by bez zaručeného odbytu takové vydavatelské podniky velmi ztížilo. Příslušný ministerský referent navrhoval presidiu vyhovět. Tím by se ušetřilo na autorských právech, protože po „čtyřicet“ roků, mimo těžce snášené závislosti na německém a rakouském umění, byly hrazeny „milionové obnosy“ do ciziny.

Šlo o zajištění odběru alespoň dvou tisíc výtisků každého obrazu především pro menšinové školy na Hlučínsku, Slovenku a na Podkarpatské Rusi. Z tohoto výtěžku pak mělo být financováno vydávání dalších, již připravených námětů, na jejichž vydání nemělo nakladatelství prostředky. K vydání byly připraveny obrazy O. Cihelky: Libuše věští, Selská vzpoura, Zrušení roboty, Turnaj, Odchod Němců z Prahy, dále Maroldova Bitva u Lipan. Ve stadiu rozpracovanosti byly další Cihelkovy obrazy: Tábor lidu na Řípu, Příklad Cyrila a Metoděje, Václav na Bezdězi a od Josefa Kočího – Slet sokolský, Založení univerzity, Trh v městě v 18. století a další.¹⁶

¹⁴ NA, MŠ, kart. 2745. České historické obrazy – subskripcce z r. 1926.

¹⁵ NA, MŠ, kart. 2803. Jindřich, VLČEK – František, ŠTEIDLER – Josef, KOPTA, *Obrazy k občanské nauce a výchově*, řada I, 1926.

¹⁶ NA, MŠ, kart. 2745.

V důvodové zprávě je zvýrazněna úloha dějin pro národní ambice. „V žádném národě nemá vyučování dějinám vlastního národa takového významu jako v národě českém... Rakouské vlády dobře chápaly tento význam dějin českých pro národ český. Proto již rád školní a vyučovací ze dne 30. srpna 1870 pravil, že je úkolem dějepisného vyučování na školách obecných, aby žáci znali nejdůležitější příběhy Rakouska a jeho obyvatelů a budila se tím v nich láska k domovu a k vlasti, též oddanost k císaři a rodu císařskému. Tento dynastický cíl učení byl léty zesilován...“ Podle A. Denise, na něhož se autoři odvolávali, bělohorští vítězové vzali národu vše, ale nemohli mu vzít jeho dějiny.

Nicméně možná už v té době se formovala česká přizpůsobivost a umění podpolné improvizace: „Že národ náš nabýval školami národními dobrého vědomí o svých dějinách, děkuje učitelstvu, které povětšinou, nedbajíc předpisu osnov a nelekajíc se ani stíhání disciplinárních, konalo tu svou povinnost národní. Československé legie za války světové jsou dokladem, tohoto působení...“

To ovšem bylo dvousečné. Učitel byl mnohdy skutečně důležitější, jak víme z vlastní zkušenosti, než učebnice a jistě tedy můžeme předpokládat, že mnozí němečtí učitelé s tím, jak posilovala SdP, dali při své příslovečné německé disciplinovanosti přednost moci bližší teritoriálně a národnostně a možná i ideově a jistě nepovolené učebnice a ty různé heimatbuchy, jak se s nimi ještě seznámíme, používali. Obdobné to mohlo být na školách maďarských a polských. Jiná situace byla v rusínských školách. Ve školách s vyučovacím jazykem rusínským či podkarpatoruským, o němž nebylo rozhodnuto, zda má být maloruský (ukrajinský) či ruský (velkoruský), resp. v konkrétním případě může být buď maloruský, nebo ruský, zatím takový stupeň národního uvědomění, přecházejícího do šovinismu, nebyl ještě patrný.¹⁷

Nové obrazy musely vyhovovat nejen ideově, ale také musely být technicky a výtvarně bezvadné, a to se podle názoru interestentů, snad povedlo. „Nový způsob umělecké vícebarevné reprodukce umožnil potom vydání dokonalých barvotisků: Kašparovy Popravy staroměstské, Stříbrného Janošíka a Cihelkova Čecha na Řípu. Těmito tisky dosaženo vrcholu ve vydávání původních dějepisných obrazů. Žádná sbírka cizí nevyrovná se listům posléze uvedeným ani pojetím, ani provedením a cenou (18 Kč).“¹⁸

Podobně se jednalo o subskripci Sto obrazů o československém umění Zdeňka Wirtha z roku 1926. Opět bylo poukázáno na to, že se stále používají cizí pomůcky. „Rychlé osamostatnění v tomto oboru jest nutné nejen z důvodu národohospodářských, ale i kulturních, aby totiž zahraniční pomůcky nedávaly našim školám cizí ráz.“ Pokud jsem vše správně pochopil, problém spočíval v tom, že ve skladech bylo dosud velké množství cizích školních obrazů a při jejich dalším prodeji školám bylo nutno hradit autorská práva nakladatelům nebo autorům. A právě na tento únik financí do zahraničí se zehralo ruku v ruce s apelováním na potřeby nového, hospodářsky i ideově českého školního obrazu.

¹⁷ NA, MŠ, kart. 2791. Posudek knihy Fr. Ahij, *Živa mora, píručník dlja narod. škol*, 1937. Předložená kniha byla sice sepsána malorusky, ale ne zcela podle normy mluvnic užívaných v SSSR.

¹⁸ NA, MŠ, kart. 2745

Někdy totiž bylo opravdu nutno nahradit staré obrazy pro jejich celkový nevyhovující a pejorativní ráz za nové pojetí. Tak ve slovenských školách např. „*měli obraz trhu, na němž Maďar dával almužnu žebrajícímu Slovákovi.*“¹⁹

Až na ministerské úrovni se řešila vhodnost zavedených dosavadních pomůcek. Obecně platilo, že na všech školách se smí užívat map, obrazů a pomůcek, které byly schváleny MŠaNO a vyhlášeny v jeho věstnících. Nemusely ale být vylučovány dřívější obrazy zeměpisné a dějepisné, pokud byly „nezávadné“. Bylo ale nutno požadovat, aby na německých školách byly užívány nové schválené obrazy vydané už v republice, „*třeba s českou legendou. Případnou německou legendu může připojit v překladu každý učitel sám.*“ Někdy to nabývalo rozměru národní „msty“ za minulou německou nadvládu, která se projevovala také ve škole tím, že bylo právem žádat, aby i na školách s německým vyučovacím jazykem „*bylo užíváno schválených map českého vydání. Musily se tak namnoze dřívě české školy také obejít s mapami německého vydání. A žákům německých škol nebude na škodu, když se náležitě obeznámí s úředními českými názvy měst a míst.*“²⁰

O tom, jaká pozornost byla školním pomůckám věnována, svědčí úvod ke Kotrbovým Pražským historickým archům skládacím z roku 1928, sepsaný památkáři Antonínem Cechnerem a pozdějším přednostou památkové úřadu dr. Václavem Wagnerem. Je namířen proti poválečnému „*zdívoočení vkusu*“, a při uznání nutnosti „*uměleckého výchovného povznesení národa*“, je nutno začít s formací estetického citění od národní školy.²¹

Neméně důležité byly i mapy, jako specifický druh školních obrazů. Dokud je školy nevlastnily, nemohly se děti seznamovat s krásami naší vlasti a s uměleckými památkami a životem lidu.²²

PREZENTACE SOUČASNOSTI

Vedle historických školních obrazů měly ve škole místo i obrazy soudobých reálií z města i venkova. Škola měla vychovávat nejen historií a dějepisem, a vést tak děti k vlastenectví a národovectví, ale rovněž měla žáky připravovat do praktického života a měla přinášet aktuální postřehy ze současnosti, a to ty nejmodernější. Proto obrazy a učebnice, text i ilustrace měly ukazovat jak modernizaci technickou (např. elektrický proud), tak i společenskou (móda, životní styl a sloh).

Při posuzování Nového slabikáře Jana Jursy v roce 1932 mu bylo vytýkáno staromilské pojetí světa, který již neodpovídá skutečnosti. „*Obrázky na prvním listě byly jako názor dobré pro děti před čtyřiceti lety. Již v každé zapadlé Lhotě mají elektrický proud, ale na prvním obrázku, ač znázorňuje život v rodině městské, visí ze stropu petrolejová lampa.*“ Jinde zase „*jest osvětlována celá ulice lampami petrolejovými*“ a jinde „*jde dáma pod slunečníkem, dnes,*

¹⁹ NA, MŠ, kart. 2745

²⁰ NA, MŠ, kart. 2745.

²¹ NA, MŠ, kart. 2745.

²² NA, MŠ, kart. 2745. Ústřední nakladatelství a knihkupectví Československého učitelstva žádá v r. 1921 o podporu při odebírání nástěnné mapy ČSR.

kdy žijeme v době skautů, v době sportu a nadšení pro sluneční a vodní lázně. “Vadilo dokonce i ustálené rčení: „Moderní doba nevěří zázrakům: jak tedy učitel nevěrec objasní žákům větu: Tu spatřily zázrak. Duba. “Jinde chlapec píše rodičům dopis z Prahy, kam byl poslán na studie a končí: „Váš poslušný syn. Proč poslušný? Rodiče přinášejí jistě oběti ve prospěch synka, když ho poslali do Prahy, proto by bylo snad vhodnější slovo vděčný. “ Nutná byla i tzv. občanská nestrannost. Při zimních radovánkách chlapec křičí: „Sokolici k jízdě na led. Nevrhá na sebe autor stín stranickosti, když v republice jsou ještě jiné tělocvičné spolky? Věta mohla docela dobře znít: Miloši, k jízdě na led.“²³

V roce 1939 se jednalo o připuštění do škol čtyř nástěnných obrazů (Fuchs, Václav Karel, Milada Marešová, Karel Svoboda), z nichž posledně dva jmenovaní, Milada Marešová a zvláště Karel Svoboda, jsou dodnes známí a cenění umělci. Byly přepracovány a doplněny podle recenzí. „Škola má povinnost učit vidět a pozorovat s rozumem. Kde nelze přímo pozorovat, máme obrazy. Dnes nejsou ve škole vzácností. Uvědomělé a přesně vidění pomáhá k aktivitě, nutí k pozornosti a přemýšlení. Můžeme se z obrazů učit viděním. Eidická vloha, již se zmocňujeme zevního světa, je u dětí zvláště vyvinuta. Dobře pěstována, vychovává činnorodého člověka. Obraz je jedním z mnoha prostředků, jak udržet vzbuzený zájem. Nutí k přemýšlení a probouzí fantazii. Při jeho použití je možná popisná rozprava... Obrazy kreslené ústřední myšlenkou mohou vést vychovatele i k příčinné souvislosti dějů pozorovaných a to už od elementárního stupně.“

Navrhované obrazy byly povedené: „Vzbudí živý zájem jak barevným cítěním, tak myšlenkovým obsahem. Při pozorování těchto obrazů bude možno rozhovorem s objasňováním rozvázáti nejen jazyk dětí k četným projevům, ale učinit z nich i zdroj poučení a radosti.“

M. Marešová ztvárnila výjev z české vesnice a některé detaily bylo v duchu shora zmíněných modernizačních tendencí změnit: „Při nynější elektrizaci venkova bude však třeba naznačit na obraze ještě elektrické vedení. Z pozadí mezi topoly doplnit přijíždějící automobil. Moderní vesnice se neobejde dnes bez hospodářských strojů. Postačil by třeba jen náznak mlátičky nebo sekačky.“

Podobné kritice byl vystaven obraz malíře Karla Jak roste chléb: „Pro dnešní dobu chybí však na obraze náměty technického rázu. Při orání traktor, při mláčení mlátička s pohonem. Motorizace venkova není nijak zachycena a vyjádřena. Při žnících chybí žací stroj.“ A dále: „V tomto obraze je značné množství úchylek od dnešní skutečnosti. Mláčení cepy – dnes? Melodický rozhovor cepů je i pro samotný venkov již jen sladkou hudbou minulosti. Místo nich hučí mlátičky hnané motory, pomalost a zdoluhavost výkonů je nahrazena rychlostí a větší výkonností. Místo cepů moderní mlátička i s oním ruchem, který k ní patří. Dnes se také na venkově ručně nerozsévá. Vždyť z mladých hospodářů to velmi mnozí ani nedovedou. A bylo by to i zdržování práce. Secí stroje, ty ano a ty sem patří. Zrovna tak se kosy používá k sečení jen na malé kusy polí. Jinak se rychle obilí poseče žacími stroji. Práce rukou je nahrazena prací stroje... Dětem musíme dávat obraz skutečnosti. Život dědečků a babiček je pro ně již jen dobou pohádek. Moderní doba s technickou vyspělostí je pro děti pravým obrazem, nestylizovaným. Po doplnění splní obraz svůj výchovný úkol dobře v dnešní školské praxi.“ A podobně také další obrazy

²³ NA, MŠ, kart. 2754.

„najdou cestu k srdci dětí a svůj úkol indukovat dětské myšlení a dávat popudy k vyjadřování a různým dětským projevům jistě splní.“²⁴

Pro školu pracoval i Josef Lada. V roce 1939 namaloval cyklus několika výjevů Co zažilo jablíčko, jako učebnou pomůcku pro prvouku na obecné škole. „Po stránce věcné i metodické obraz vyhovuje, jméno malíře J. Lada pak je zárukou i uměleckého provedení.“ Podle recenzenta se jedná o příklad moderních obrazů, které zpodobňují „větší výsek životního dění a byly tak ve službách rozvoje dětského myšlení, sloužily výcviku dětského pozorování a podněcovaly i jazykový projev... Po stránce státně výchovné není sebemenších závad. Lada dovede i při jednoduchých prostředcích vdechnouti svým obrazům tolik českého ducha, že tam nachází svůj život dítě venkovské i městské.“ Je to vlastně několik obrázků a recenzent přinesl jen některá drobná doporučení, jako např. aby v koruně stromu byl znázorněn život, bez toho by se „jablíčko nikdy nezrodilo“, aby děti byly prostovlasé, protože na jaře už svítí sluníčko. Pozoruhodná, ale výstižná a příznačná byla výtka, že tatínek má vousy, ovšem „dnes dítě velmi řídce vidí muže zarostlého vousy.“²⁵

PRAKTICISMUS, AKTUÁLNOST, STÁTOTVORNOST

Jestliže se nedivíme rigidismu, s nímž byly ze státního hlediska a zájmu posuzovány učebnice ze společenských předmětů, pak možná překvapí stejný důraz kladený třeba na početníky. Týkalo se to hlavně slovních úloh a příkladů, kdy bylo přísně posuzováno, jaké úlohy děti rozebírají, s jakými měnami počítají, co vlastně řeší. Přitom důraz měl být kladen na každodenní praxi, úrokování, výnos, výtěžek jistiny apod., protože měšťanská škola měla vychovávat hlavně pro praxi. Žáci měli především řešit příklady, s nimiž se, podle názoru učitelů, měli setkávat jako řemeslníci a vůbec drobní lidé v praxi, tedy především s úroky, účetnictvím, praktickým „počtařením“ a počítáním bez složité teorie. Posléze došlo za socialistické školy k velkému obratu, kdy škola měla vychovávat budoucí inženýry, vědce, techniky, lidi budoucnosti, kdy i dělnické povolání mělo být vysoce kvalifikované. Především matematika se tak odtrhávala od života, což mělo za následek, že děti nebyly připraveny na běžné případy, s nimiž se v životě setkávaly. Typické je zcela vymizení úrokových příkladů. Můžeme si klást otázku, zda dnešní lehkomyšlnost, s níž se lidé zadlužují, není také dílem školy, která nezačíná příklady o hypotékách, možnostech splátek půjček při určitém platu apod.

Nicméně kromě toho byla stejně přísně posuzována i v těchto učebnicích myšlenka státní, tedy do jaké míry učebnice odpovídají novým, „popřevratovým“ poměrům a žádané interpretaci. Německé početnice se snažily i tady „zadními vrátky“ podsouvat

²⁴ NA, MŠ, kart. 2785. Jan Týml (navrhovatel obrazů): čtyři nástěnné obrazy. Učební pomůcky pro obecné školy s českým vyučovacím jazykem. 1939.

²⁵ NA, MŠ, kart. 2803. J. Lada, jak víme, ještě vzešel ve svém 19. století, kdy naopak byl plnovous nezbytným znamením dospělosti a důstojnosti.

případy z praxe třeba říšskoněmeckých drah apod.²⁶ I počty a součty ozbrojené moci našich spojenců měly působit především na německé žáky: „*Uvádění spojených sil Malé Dohody nezůstane jistě bez vlivu na vývoj státního vědomí žáků a pocitu větší bezpečnosti občanů našeho státu.*“²⁷

Překonané předválečné poměry z doby monarchie byly kritizovány při recenzi čtvrtého vydání Početnice pro měšťanské školy chlapecké od Horčičky, Nešpora, Teplého v roce 1925. Vydání mělo být přepracováno podle posudku, aby co nejvíc byla „*pěstována samočinnost žactva. Žáci se navádějí, aby sami tvořili příklady, aby odhadovali výsledky početních úkolů v okrouhlých číslech, částečné výpočty aby počítali z paměti, aby si všímali zjevů denního života, ceny aby upravovali podle cen v místě běžných, čtením novinářských záznamů a jich zpracováním, aby v nich bylo připravováno porozumění pro základy hospodářského života jednotlivce, obcí i státu... V doprovodu svém poznamenávají autoři, že ve všech částech knihy bylo přihlíženo k tomu, aby příklady odpovídaly změněným poměrům poválečným i poměrům našeho státu. Škoda, že se správnou zásadou touto ve všech oddílech knihy důsledně neřídili. Žáci měšťanských škol mají se podle této učebnice zabývat kaviárem, tunelem pod Temží, železniční tratí z Petrohradu – vlastně z Leningradu do Moskvy vedoucí, kobinúrem (!) krále anglického, cenou mědi v Anglii r. 1914. Stříbrnými svícny, poháry a kalichy, koupí zlatých šperků, zlatými rakousko-uherskými dvacetikorunami... cenou zlatých prstenů v r. 1914 atd. Zdá se, že naše občanstvo oplývá zlatem a stříbrem... proč se zabývatí mincemi bývalé říše rakousko-uherské (odrakouštění?), jichž nelze dětem ukázati: Nahradme je našimi čl. dukáty nebo úkol ten vynechme, nejsouť zlaté mince běžnými v době nynější.*“²⁸ Nejen v tomto případě, ale i jindy, byla recenzenty svědomitě a mnohdy do podrobností zkoumána přesnost úrokových měr a sazeb apod.

Z druhého vydání jiné početnice byly v době vrcholící hospodářské krize redukovány četné oddíly (pozemková reforma, obrana vlasti, národ v práci, mlékařství apod.), ale sám recenzent se přimlouval, aby tam zůstal oddíl účinná láska k bližnímu a sociální péče „... *třebas bychom bojovali proti nezdravému almužnictví, jež vede slabé individuality ke spolehání na lidskou dobročinnost, přece naše sociální péče nebude v dohledné době u nás do té míry organizována, aby nebyla potřebna i péče soukromá a výchova k ní.*“²⁹

²⁶ NA, MŠ, kart. 2790, recenzní řízení německé početnice F. Lercha, *Lebensvolles Rechnen* pro 6.–8. třídu v r. 1936. „*K čemu se uvádějí rozměry a nosnost říšskoněmeckých vagonů?*“

²⁷ NA, MŠ, kart. 2790, recenzní řízení německé početnice F. Lercha, *Lebensvolles Rechnen* pro 6.–8. třídu v r. 1936. Této knize vyčteny také realie – „*S jochy a strichy se již nepočítá, resp. počítati nemá, jinak míry ty z lidu nikdy nevyvmizí.*“ „*Data neodpovídají vždy skutečnosti*“ – náklady na oblečení, obuv jsou dražší, než udává. Také od 1931 zdražilo jízdné na železnici apod. Kritika jeho nečitelného rukopisu tady tedy předložil rukopis a ne kartáčový obtah. Podle autorových učebnic se již učilo v nižších třídách a tato učebnice vyšla v r. 1938.

²⁸ NA, MŠ, kart. 2788.

²⁹ NA, MŠ, kart. 2790. KOZÁK - ROČEK - PÁTEK, *Početnice pro 6–8. třídu*, 2. přepracované vydání 1930.

ČESKO-NĚMECKÝ SPOR O DĚJINY, VLASTIVĚDU A GEOGRAFII

Velké problémy nastávaly při aprobačním řízení s různými německými Heimatbuchleiny, což byla doplňovací četba k vlastivědě a zeměpisu. Někdy se jednalo o zastavení knihy, která se již léta používala jako pomocná učebnice a byla schválena dříve, jako např. *Unter der Schneekoppe, Heimatbuchlein für Ostböhmen*, která byla shledána jako nevyhovující mj. proto, že „*nevede žactvo k oddanosti k ČSR a tím i nesouhlasí s úkoly vlastivědného vyučování.*“ Dále nesouhlasí jména obcí s úředním názvoslovím a pomíjí se skutečné poměry v kraji.

V roce 1937, zřejmě také v souvislosti s vyostřující se vnitropolitickou situací bylo takto postiženo více těchto vlastivědných příruček s tím, že by je pro další užívání ve školách bylo nutno zásadně upravit jako např. *Heimatbuchlein für den Jeschken-Isergau, Heimatbuchlein für das Kaadner und Duppauer Land*.

Zřejmě nejproblematictější bylo sudetoněmecké vyprávění Antona Felbingera, *Westböhmisches Heimat: ein Hilfsbuch für den heimatskundlichen Unterricht*, které vyšlo snad již v roce 1928 a jemuž věnoval recenzent obsáhlý a zdrcující kritický rozbor, v němž se příznačně obráží význam dějin a původnosti, či prvotnosti osídlení pro současnost. Český recenzent, jistě ne zcela vždy právem a originálnějšími prameny, vytýká německému autorovi závislost na říšskoněmeckém hledisku a tradici. Tak např. recenzent vede polemiku s říšskoněmeckou pověstí o založení Přimdy, kdežto podle Dalimila hrad byl sice Němcem založen, ale Vladislavem I. dobyt a postaven znovu knížetem Soběslavem I. r. 1126. Při popisu údolí Mže „*vypravuje se pověst neušlechťující a zlehčující památku hrdinného českého knížete Soběslava I. o mlýně zvaném Fatzkamuhle. Tato pověst, jistě nepravdivá, postrádající jakéhokoliv historického podkladu a odporující staročeské pohostinnosti, kdy čeští panovníci byli zvyklí, že byli od lidu vítáni chlebem a solí, nepatří do příručky pro školní mládež, ježto nemá nic poučného ani ušlechťujícího, jsouc pouze hrubou lidovou anekdotou, třeba v kraji se udržující.*“ Spor je veden také o původ Chodů, které autor „poněmčuje“.

Ale spory se vedly hluboko do dějin, sahaly až do prehistorie. Polemické bylo samo pojetí dějinného vystoupení Čechů, kteří byli podle knihy v područí Avarů: „*Mit dem Avaren, für die sie das Land bebauen mussten, traten sie in die Geschichte ein.*“ Český recenzent dovozuje, že Češi tady byli mnohem dříve a že je svrchovaně nesprávné tvrzení, že český lid „*jako by byl v otrocké odvislosti po způsobu řeckých Heilotů, tak asi by německá mládež tuto nesprávnou frází chápala.*“

Oba národy přirozeně vyzdvihovaly své dějinné osobnosti a umělce a ostatní přezíraly. Český recenzent je hrubě nespokojen s tím, že sochař Fr. Metzner (1870–1919), který se narodil v západních Čechách, ve Všerubech, je označován za „*der grosste sudetendeutsche Bildhauer, což jest v našem státě politicky nepřijatelné a věcně nesprávné.*...“ Navíc je jeho význam přeceňován. „*Při tom jest nápadné, že o českých vynikajících mužích západních Čech spis nepraví ničeho.*“

Český recenzent trval na tom, že západní Čechy jsou české a „nemístné jest... nazývá-li spisovatel domovinu západních Čech *okázale Unsere Heimat, die bis dahin nur wenige bodenständige českische Sprachinseln aufwies. Patrně si neuvědomuje, že český lid v okolí Stříbra byl mnohem dříve než byli do západních Čech němečtí kolonisté povoláni.*“

A takovýchto nedorozumění a německých interpretací bylo v celé knize mnoho. Naproti tomu stať o T. G. Masarykovi „podána je správně a vřele.“ Potvrzuje to, že byl Němci skutečně respektován a že jeho osobnost představovala jakýsi svorník mezi oběma národy a jeho smrt pak předznamenala brzký rozpad státu.

„Pravopisně jest spis velmi nedokonale připraven k tisku a k řízení aprobačnímu. Hemží se téměř chybami a podepsaný recenzent neměl dosud v ruce spisu tak nedokonale po této stránce připraveného.“

„Po stránce politické jest největší závadou knihy, že její historické stati nejsou psány v duchu českému národu příznivém... V husitských bojích vidí jen zlo, plnění, loupení, jako by lid se přidal k husitství jen z touhy po kořistění.“³⁰

Ze státoobčanského a státovýchovného hlediska byla rovněž krajně problematická třídní učebnice R. Tugemanna, Erdkunde für Bürgerschulen, která nebyla v roce 1937 schválena, protože nevyhovovala známému výnosu o učebnicích z roku 1932. Ovšem učebnice s obdobným názvem od stejného autora vycházely hojně koncem 20. let, kdy snad byla aprobační praxe mírnější?

Recenze směřovala proti vyhraněnému německému pojetí české historie a tedy i zeměpisu, proti „germanizaci“ mnoha oblastí, které jsou německé jen z části, ale podle autora úplně, jako Blanský les, okolí Žatce, Středoohoří, Broumovsko a „...k zmínce o připojení Vitorazska doplniti, že Vitorazsko náleželo dříve k Čechám a že se v něm udrželo stále české obyvatelstvo.“ Národnostní poměry, tradice, ale také svým způsobem budoucnost, se odrážela i v toponomastice. Tak recenzent trvá na tom, že je nutno místo Deutsches Mittelgebirge užívatí Deutsch-böhmisches Mittelgebirge. A takových jemných detailů byla v recenzovaném textu spousta. V podstatě v každém hodnocení, náhledu, větě v této učebnici bylo něco, co bylo z českého pohledu nepřijatelné. Tak český recenzent nemůže akceptovat, že Slovinci jsou uvedeni jako samostatný kmen bez zvláštního vztahu k Čechům. Podle něj to bylo nutno opravit a vložit větu, že „jsou dvě to stejnorodé větve československého národa a že se liší jazykem jen nepatrně“.

Ale spory pokračovaly i mezi německým a československým pojetím evropských dějin a politického zeměpisu. Němci odjakživa vynikali v rozdělování slovanských národů a v této učebnici se to naplno projevilo: „Srbové a Chorvati jsou jeden národ, tedy pojmenovati je jedním názvem *Srbochorvaté*.“ Autor neuvádí, že Rýn tvoří hranici. „Stejně je pro autora příznačné, že počítá do Německa města *Muhlhausen a Strasburk, ovšem i celou hornorýnskou nížinu*.“ Dále je nutno doplnit, že u Budyšína „*dosud žijí Lužičtí Srbové (150 000)*“. Zásadní byl rovněž nesouhlas s apoteózou německé kultury jako svěbytné a vyšší formy a jejím

³⁰ NA, MŠ, kart. 2804.

násilným šířením. Tak autor ve větě, že slovanští Masuren přijali německou kulturu „*musil by nejprve vyjádřiti, co obsahuje pojem německá kultura na rozdíl od kultury všeobecné.*“

Podobně je dehonestující, když autor uvádí, že Rumuni jsou „*ein Mischvolk... jest vysvětliti rozsah tohoto pojmu, nebo jej vynechatí. Mimo to připomínám, že by se autorovi sotva podařilo naléztí jediný národ, který by nebyl do jisté míry Mischvolk, posuzováno ovšem hlediska vědeckého. Autor věnoval německému obyvatelstvu v Rumunsku mnohem více místa než Rumunům, které doslovně jen odbyl. Kniha musí sledovati objektivní poučení žactva. Kapitulu o Rumunsku je doplniti výkladem o Malé Dohodě a vzájemném přátelství.*“ Nastupující německý nacismus a rasové učení dovedně rozdělvalo národ a rysy na vyšší a nižší. Recenzent jen suše poznamenal: „*Upozorňuji, že při Itálii autor nezaznamenává, že obyvatelstvo vzniklo stejně smíšením jako v Rumunsku.*“ Rovněž nadbytečná je zdůrazňovaná souvislost sudetských Němců s německými kmeny. „*Autor zdůrazňuje nadbytečně stále kmenovou příslušnost Němců v našich zemích s kmeny německými, ačkoliv na straně druhé podobnou souvislost pomíjí.*“

Recenzent vytyká i faktografické chyby, spíše zbožná přání, např.: „*Ukrajina není samostatný stát.*“

Pozoruhodné je, že jistým způsobem jsou mnohé názory této učebnice vizionářské a v 90. letech minulého století došly naplnění – rozbití Československa, Jugoslávie, Sovětského svazu.

Recenze nabádá autora, aby doplnil popis o moderní Rusko a nesoustředil se jen na starou Rus a aby uváděl nové názvy.

Kromě animozity vůči slovanským a balkánským národům a zemím bylo na pořadu dne německo-francouzské nepřátelství. „*Autor zdůrazňuje opevnění různých míst ve Francii, ačkoliv u jiných států stejně opatřených si toho nevšímá.*“ Zároveň by bylo záhodno „*vynechatí větu o založení flámské univerzity v Gentu Německem za války, ježto by z objektivního hlediska bylo potom nutno zhodnotiti i negativní stránky německé okupace (Lovaň).*“³¹

TECHNICKÉ POMŮCKY

V recenzním řízení se setkáváme s mnoha mnohdy roztodivnými mechanickými pomůckami hlavně z oboru počtů – násobilky, kreslení a rýsování, s různými počítadly a „*rýsovadly*“.³² Některá pro svou jednoduchost ani nepotřebovala zvláštního schválení. Ostatní většinou schváleny nebyly a z popisu či nákresu je obtížné představit si jejich funkci a význam. Smysluplnější bylo Lunarium učitele Jana Heidricha z velkých Opatovic, které bylo v r. 1926 schváleno jako učebná pomůcka pro školy obecné a občanské. Byl to jakýsi přístroj, který se dal připojit ke glóbu, Měsíc i Slunce byly osvětleny zevnitř, Měsíc konal eliptickou dráhu okolo glóbu a **taktéž bylo možno znázornit perigeum a apogeum.** Dvojbarevnou koulí představující Měsíc možno bylo znázornit měsíční fáze a to, že je přivrácen

³¹ NA, MŠ, kart. 2800. Německý posudek oproti tomu byl stručný, krátký, pozitivní.

³² NA, MŠ, kart. 2746. „Reklama“ na RYSFIX, kreslicí držátko, byla suggestivní: „*V prvopočátečním rýsování (v první třídě měšťanské školy), kdy žák neovládá ještě obou rukou, pohne se příložní pravítko velmi často.*“

k Zemi jen jednou stranou. Sám autor píše: „Rozšířením tohoto přístroje přestanou se užívat k znázorňování měsíčních fází jablka, klobouky aj. nevhodné a nepraktické pomůcky.“³³

KURIOZITY

Po poměrně náročném a možná místy nezáživném výzkumu, si na jeho ukončení můžeme dovolit i pár úsměvných poznámek, které ale opět nebyly tak směšné, jak by se mohlo zdát, protože obsahovaly i hlubší smysl, jako v případě sporu o zdánlivě malichernost v návrhu Cvičebnice němčiny pro slovenské ľudové školy od autorů Tašnera a Miškociho z roku 1927. První z nich napsal rozklad proti recenznímu posudku, který byl nepříznivý, a ohradil se proti výtce nedemokratičnosti používání slova pán. „*Na národní škole učitel, na středních a podobných školách profesor je osoba, kterou jsou žáci bezpodmínečně povinni úctou, vždyť jsou to jejich největší dobrodinci. Slovo pán neobsahuje tu nic nedemokratického, vždyť ani nejšířší pojem demokratičnosti nezprošťuje nás povinnosti, abychom projevovali úctu tomu, komu jsme ji povinni. A k tomu nejde na škole ani o zvláštní projev úcty, nýbrž o formu primitivní slušnosti, kterou nezbytně třeba zachovati ze strany žáků k dospělým vůbec, tím spíše k učitelstvu. Zejména dnes za neutěšených poměrů sociálních, kdy zaměstnání intelektuálů a intelligence sama v očích veřejnosti je den ode dne znehodnocována, nerku-li ponižována, je nevyhnutelné, aby škola vedla žáky důsledně k tomu, aby o učiteli a profesorovi vyslovovali se aspoň s minimem slušnosti, jež je obsaženo ve slově pán. Upuštěním od této formy slušnosti nedocílili bychom nijak zvyšení demokratického ducha školy, nýbrž nežádoucí anarchie.*“³⁴

Dále kritizuje současný stav výuky, kdy se jen překládá podle učebnice, ale nemluví se, přičemž hlavním zdrojem výuky je kniha a učitel je osobou vedlejší.³⁵

Někdy došlo k delší polemice, to když se na výtky recenzenta ozval autor nebo autoři a na ty pak ještě znovu reagoval posuzovatel, jako v případě neschválené Cvičebnice jazyka německého pro 4. třídu občanských škol slovenských od Ouředníčka a Vrblíka z r. 1926. Pozoruhodná byla replika recenzenta na odezvu autorů, kteří hájí použitý článek o vraždě pro procvičení vazby slovesa anklagen, kdy recenzent nesouhlasí s názorem autorů, že tento článek je v učebnici již 20 let „*a že žák smí vědět o vraždě*“. Rovněž polemické jsou reálie, resp. je leckdy zpochybňován logický sled událostí s tím, že se v životě odehrávají věci jinak, než bývá v učebnicích. „*Psychologicky i prakticky je pravdě nepodobno, že by v hotelu někdo objednal lázeň hodinu před půlnocí, dojel-li zvlášť do Prahy rychlíkem již o 17 h. 20 min. odpoledne a dal-li si hned prátl prádlo a zehlil šaty a měnil-li prádlo a šaty. Přírozenější je přece, že se cestující za těchto okolností vykoupě hned.*“³⁶

³³ NA, MŠ, kart. 2745. Věc: Topografie v Domažlicích – hrudní a břišní dutina, 1926. Model od firmy Topografie nevyhovuje, protože model nebyl zhotoven podle preparátu nebo podle skutečnosti, ale podle vyobrazení, takže došlo ke zkreslení a nepřesnostem. „*Podarí-li se akce, aby do ústavu anatomického byla dodávána těla po náhlé smrti, tedy zdravých celkem lidí bez těžkých chorobných změn v poloze orgánů, pokusí se podepsaný, aby podobný model byl pro potřeby školní pořízen.*“

³⁴ NA, MŠ, kart. 2780.

³⁵ NA, MŠ, kart. 2780.

³⁶ NA, MŠ, kart. 2780.

V některých případech recenzenti neopomenuli upozornit na obzvláště křiklavé nevhodné články nebo „ošklivé“ věty, jako v jednom slabikáři: „*Já ráda toho pana Mařáka, aba, to pan Homola, pan Homola má to kolo? To se mi líbí lítati jako motýlí.*“ „*Velmi naivní jest básnička Pozor na auto, která jest vadná i po stránce výchovné, poněvadž přikazuje dětem něco, co nelze vykonati. Kdyby před každým autem se děti schovávaly za vrata, nedostaly by se v městech a v obcích ležících na frekventované silnici vůbec do školy.*“³⁷

Recenzent jedné vlastivědné učebnice pro 4. ročník obecných škol odmítal připustit jeden příklad, zřejmě středověkého světce, který opustil ženu a syna „*aby o samotě utvořoval sám sebe v křesťanském životě. Tato věta je pro dítě ve 4. třídě nemožná, nehledíc ani k tomu, že učí dítě dívat se na opuštění ženy a syna jako na zvlášť křesťanský skutek.*“³⁸

Opravdu kuriózní je dopis nakladatelství Československé grafické unie z 3. ledna 1939, v kterém oznamuje ministerstvu, ve věci posudku na učebnici Lehký, Vološin, Rachunky našich dětí, početnice pro 3. ročník obecných škol s podkarpatoruským vyučovacím jazykem, „*že úřední posudek, který byl nakladatelství po aprobačním řízení... svého času zapůjčen, byl ztracen u p. ministerského předsedy Karpatské Ukrajiny Msgra dr. Augustina Vološina při evakuaci Užhorodu. Nakladatelství od vydání učebnice upouští.*“³⁹

NOVÝ DUCH STAROBY DRUHÉ REPUBLICKY A PROTEKTORÁTU

Za druhé republiky se od ideálu demokratického, modernistického a relativně nezávislého nenáboženského pohledu učinil návrat zpátky ke křesťanské morálce a ruralismu, a k jakési podivné korektnosti především k mocnému sousedu, aby nebyl sebemeně dotčen. A to vše ještě zesílilo za protektorátu, kdy zcela v područí říše byly povinně užívány jen německé názvy měst a míst, která měla přitom své zažitě české ekvivalenty.

Přelom doby a její nové příkazy jsou patrné v recenzi na učebnici F. Pátka a J. Trajera Mladý počtář. Tuto početnici pro 6.–8. ročník posuzovali na sklonku r. 1938 dva učitelé po stránce odborné a jeden po stránce jazykové. Recenzenti se shodují, „*že učebnici nutno se zřením na územní změny RČS vhodně upravit.*“

„*Početnice vyhovuje moderním požadavkům metodickým učebnici počtů kladeným. Přináší látku z okolí žákov a z naší republiky, snaží se vzbuditi zájem žáků a hledí naučit je početně myslet. Přiblíží, k praktické stránce počtů, k odhadování výsledků, k pamětnému počítání... užívá hojně tabulek a ceníků.*“ Učebnice byla značně kontaminována pragocentrismem, který byl konstatován s tím, že se s ním nedá nic dělat: „*Početnice je orientována hodně k zemi české a hlavně ku Praze. Počet zvláštních příkladů s látkou ze země Moravskoslezské, z Podkarpatské Rusi, z Brna, Bratislavy a Užhorodu je mizivý.*“

Jako vždy byly objeveny některé věcné chyby v příkladech a výsledcích. Podstatné ale bylo, že metodicky podněcuje učebnice žáka „*k pracovní samočinnosti a individuálnímu*

³⁷ NA, MŠ, kart. 2755. Josef, PAVLOVSKÝ, *Radost, slabikář pro obecné školy*. 1935.

³⁸ NA, MŠ, kart. 2804. Emanuel, STRNAD - Marie, ŠOTKOVÁ, *Poznámky z vlastivědy pro 4 ročník obecných škol*, 1938.

³⁹ NA, MŠ, kart. 2791.

projevu nabádající ke kritickému pozorování životního prostředí...“ Recenzentům se přesto zdálo, že byla v příkladech opomenuta „důležitá stránka drobného podnikání venkovského i městského maloživnostníka, řemeslníka, jehož práce je i v moderním průmyslovém ruchu stále ještě hodně významná, jenž je stále ještě nejčastěji absolventem školy obecné a jenž právě učebnicí počtů má být iniciativně veden a k podnikání podněcován.“

Z hlediska obecného odráží posudek nevyrovnanost a nejasnost, nevyváženost tehdejší situace a perspektivy. V posudku byly totiž ještě jasně patrné dozvuky prvorepublikového étosu: „*Po stránce státně výchovné je učebnice nanejvýš dokonalá... s cílem vychovati státu uvědomělého občana, svobodně ukázněného a ukázněně svobodného, pracovitého a podnikavého, schopného obrany a účinné lásky ke státu a jeho zřízením. Není v ní stavovských, třídních ani jiných jednostranně brocených tendencí...“*

Ovšem zároveň byla za nedostatek učebnice považována skutečnost, že obsahuje mnoho údajů o Československé republice, které již po Mnichovu neplatily a navíc: „*Je třeba budovati nový stát s důvěrou v budoucnost a s energií neoslabovanou rekriminacemi nebo depresivními stavy, k nimž by mimoděk vedly připomínky o ztrátách území. Tento fakt bude nutno připomínat v hodinách dějepisných s největší opatrností a to nikoliv často, jak by tomu bylo v počtech, kde se motiv stále vrací. Poněvadž nová data bude asi těžko brzy získat, doporučuji věnovati více místa živnostenské kalkulaci, kde nakupují řemeslníci suroviny, o kolik je výroba strojová lacinější než ruční, podstata živnostenské reklamy a hospodárnost reklamy, kam může řemeslník prodati své výrobky...“*⁴⁰

To byly ještě skoro „normální“ poměry, o dva roky bylo mnohem hůře a dokládá to i opatrnost recenzních posudků, které jsou kontaminovány všudypřítomným strachem, jako při posudku na početnici M. Kuhnelové a St. Vrány v r. 1941. Bylo doporučeno vynechat zmínky o vojácích. Dosavadní příklady vycházely z praxe československé armády a jejich základních řádů, které jako pochodový tvar určovaly trojstupy. A tady vznikl problém, protože jak recenzent bezpochyby znal z mnoha slavnostních „parádemaršů“, říšští vojáci nechodí v trojstupech, ale čtyřstupech. Trojstupy by bylo možno nechat, jestli v tomto tvaru pochoduje vládní vojsko, ale to recenzent neví. Místo vojáků navrhuje raději příklady s dělníky, i když některé příklady s vojáky by mohly zůstat, protože máme vládní vojsko. Rozpaky způsobovaly příklady s potravinami z doby volného trhu s potravinami, kdy se počítají zásoby vajec apod. Recenzent si klade otázku „*Dnes nepřístupné?*“⁴¹ Myslím, že nic lépe snad nevystihuje, v jaké situaci se ocitlo české školství a vůbec český člověk.

Ani zpěvníky se nevyhnuly tomuto ponižujícímu řízení, naopak, písně a hudba vůbec byly dost důležité a jistě se v nich dalo nalézt mnoho jinotajů. Zalepovala a přelepovala se slovenská část hymny, taktéž bylo nutno prověřit vojenské a válečné písně, zda nejsou namířeny proti německému národu a říši. Odstraněny byly např. Hej, Sokolici, Spějme dál, Hej, Slované, Košilická roztrhaná apod., o některých měla rozhodnout jakási komise. Nevím, proč byla „na index“ zařazena třeba píseň Ten chlumecký zámek. Snad jako vzdálená upomínka na mobilizaci?⁴²

⁴⁰ NA, MŠ, kart. 2790.

⁴¹ NA, MŠ, kart. 2792.

⁴² NA, MŠ kart. 2801. Ferdinand, SLÁDEK, *Zpěvník pro školy obecné a měšťanské*, r. 1940.

Za druhé republiky se setkáváme obligatorně s následujícím hodnocením jako zcela zásadním pro používání učebnice: „*Cvičebnice neodporuje duchu národní a křesťanské výchovy, vede žactvo k národnímu uvědomění a k pracovní podnikavosti, neobsahuje nepřipustnou kritiku vládních systémů a zařízení jiných národů a států.*“ Pakliže jsme viděli v době meziválečné snahu o objektivitu a korektnost a ukázali si její podmíněnost a zdánlivost, druhá republika přejala tento model, ovšem naplnila jej zcela odlišným smyslem, když říká, že „*bylo by lépe v nynější době nestavěti žákům před oči náboženskou nesnášenlivost. Stačila by snad jen zmínka o tom, že třicetiletá válka a náboženské různice působily neblaze na vývoj hudby v Čechách, že bylo zničeno mnoho cenných děl i hudebních.*“⁴³

Druhá republika zahájila již bez vážné opozice, které tyto trendy v předchozím období brzdily, racionalizaci, zjednodušení, centralizaci a koncentraci všech oblastí života a tyto tendence, dále posilované za protektorátu, se nevyhnuly ani školství a učebnicím, jejich kvalitě, obsahu a kvantitě. Normalizaci učebnic se zabývala také Komise pro zřehospodárnění veřejné správy, o jejímž významu svědčí, že v jejím čele formálně stál předseda vlády. Existovala již od první poloviny 30. let a zabývala se také normalizací a aprobační učebnic. Navíc byla rozhodnutím ministra školství a národní osvěty ze 17. prosince 1938 zřízena Komise pro revizi učebnic.⁴⁴ Výsledkem bylo doporučení redukce velkého počtu učebnic na měšťanských školách, v případě početnic stačil výběr jen ze dvou.

Revizní subkomise pro různé předměty posuzovala tehdy používané učebnice z několika, oproti nedávné době zcela jinak zacílených hledisek, a sice zda „*neodporuje učebnice duchu národní a křesťanské výchovy, vede k národnímu uvědomění? Vede k pracovní podnikavosti? Obsahuje nepřístupnou kritiku vládních systémů a zařízení jiných národů a států?*“

V případě Pracovní knihy počtů pro měšťanské školy od Karla Rakušana revizní subkomise neshledala závad a doporučila ministerstvu, „*aby z důvodu školských a národohospodářských byl rozsah učebnic bez újmy jejich didaktické hodnoty zmenšen výborem učiva na míru co nejmenší tak, aby cena učebnic byla co nejvíce snížena.*“⁴⁵

S odstupem času se může jevit jako směšné, co všechno vadilo a co bylo nutno odstranit již při revizi za druhé republiky. Nesměly být uváděny žádné obce a místa v odtrženém území. Naopak bylo kvitováno, když v početnicích, v propočtech jídelníčku, bylo v pátek postní jídlo apod.

Mnoho nevhodných příkladů a hodnocení bylo nalezeno ve Vlčkově početnici pro měšťanské školy. Autoru bylo vyčteno, že mylně pokládá všechny zemědělce nad 5 ha za velkostatkáře a ty, kteří mají méně než 5 ha, zase za maloročníky a že nepoužívá pojem středního zemědělce. Za nevhodné bylo považováno zveřejnění údaje o spotřebě piva a kořalky v jednom slovenském okrese, a že na jednoho obyvatele připadá ročně 120 Kč výdajů na zbrojení a rovněž nepřesné bylo odůvodnění zřizování družstevních podniků, protože ne každý obchodník šidí a nepřiměřeně zdražuje.⁴⁶

⁴³ NA, MŠ kart. 2801. Ludvík, KOZEL, *Cvičebnice zpěvu pro školy měšťanské*, r. 1939.

⁴⁴ MŠ kart. 2751.

⁴⁵ MŠ kart. 2791.

⁴⁶ MŠ kart. 2791.

V zeměpisných učebnicích je zajímavé, jak byly revidovány popisy a charakteristiky národů, které v tehdejších učebnicích nabývaly rozměru téměř **geografického determinismu**. Tehdejší pojetí, vycházející zřejmě vstřícně praktickým potřebám a tradici, věnovalo velkou pozornost duši národů a jejich charakteru, které později z učebnic zcela zmizelo na úkor fyzické a politické geografie a udržovalo se dlouho, vlastně dosud, jen v povědomí lidí jako klišé, možná také právě díky dřívější školní výuce a knihám.

Pracovní kniha zeměpisu pro měšťanské školy autorů Hanuse a Drástové byla revidována na přelomu druhé republiky a mohla být dále používána. Nedostatky měly být zohledněny při případném novém vydání nebo při aprobačním řízení, zvláště pokud jde o učivo o SSSR.

Revizní subkomise doporučila jako i v jiných případech, „*aby přiměřenou redukcí obsahu, vypuštěním podružných částí resp. ilustrací, byly jak rozsah učebnice, tak i její cena přiměřeně zmenšeny.*“

Především ale bylo důležité, že učebnice „*jest v dobré shodě s duchem národní a křesťanské výchovy... vede (žactvo), k tomu, aby si uvědomovalo, co je doma hodnotné, dobré a krásné i jaké jsou výsledky práce jiných národů na světě. Tím, zajisté dává vyrůstati zdravému národnímu uvědomění, jež zná cenu svého domova a lidu a dovede se učiti všemu potřebnému od jiných... Jsou to učebnice pro život a v tom jest jejich hodnota. Jejich existence jest oprávněná.*“ – protože podává především život obyvatel „*ve svých rozmanitých formách hospodářských.*“

V jiné zprávě je obdobně konstatováno, že neobsahuje nežádoucí kritiku vládních systémů jiných států. „*O Německu a o Němcích hovoří autoři dokonce s uznáním, o SSSR uvádějí jen střízlivá fakta. Učebnice také neobsahuje nic proti intencím našeho nového státu a nevede žáky k náboženské nebo stavovské nesnášenlivosti.*“

Další posudek byl ale kritičtější: „*V pojednání o sovětském Rusku kladou autoři příliš velký důraz na výstavbu dnešního Ruska... citují... část ústavy SSSR. Svým výkladem o sociálním státě mohou vésti žáky k nesprávnému nazírání na soukromé vlastnictví, které je v intencích naší vlády.*“ Učebnice obsahovala i úryvek z Gustava Wintra ⁴⁷, který „*je sice zjištěním sociálních fakt, může však vésti žáky k třídní nenávisti.*“

Učebnice přece jen obsahovala některé údaje o vztazích národů a jejich národní povaze, které byly v posudcích najednou vnímány a vytčeny jako problematické. Tak by měly být vynechány úvahy o předválečném **pomaďarštvání jiných národů a maďarském revizionismu**, rovněž tak pasáž o Němcích, kteří „*zato pro veliké sebevědomí, výbojnost a panovačnost nemají mnoho přátel ani u ostatních národů germánských. Pýcha a touha po světové nadvládě přivodily jejich pokoření ve světové válce.*“ Podobně problematické bylo hodnocení obyvatel fašistické Itálie, německého spojence: „*Jihoital je lenivý, lehkomyšlný, pověřivý, analfabet.*“⁴⁸

⁴⁷ G. Winter (1889–1943), sociálně demokratický publicista, specialista na soudobou Francii a Španělsko.

⁴⁸ NA, MŠ, kart. 2800.

ZÁVĚR

Kdybychom chtěli končit vskutku emotivně, pak bychom mohli konstatovat, že dospělí si prostřednictvím dětí a jejich výchovou, místy až indoktrinací, snažili vyřizovat své úcty a vychovávat děti jako budoucí občany v duchu svých zájmů. V dobách demokratických se tak dělo spíše jemně a skrytě, v dobách opačných pak bezohledným doslovným začernováním, očerňováním a vymazáváním nedávné minulosti a jejich ideálů. Co to znamenalo pro děti, které učebnice znaly ještě z doby před jejich vykleštěním, vždyť je samy pod dohledem a podle pokynů učitelů prováděly, není těžké domyslet. Vedlo to jistě k relativismu, nedůvěře ve svět dospělých a ve svět obecně, k uzavírání se do sebe a k vytváření vrstevnických společností, „part“, tak typických pro dětský věk, ale tímto jistě ještě umocněných oprávněnou nedůvěrou ve svět dospělých.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ

- Národní archiv, fond č. 371 Ministerstvo školství, Praha (1918–1949)
  - Věstník Ministerstva školství a národní osvěty, roč. I–XXIV (1918–1942)
  - Věstník Ministerstva školství, roč. I–II (1943–1944)
-

DALIBOR STÁTNÍK

THE STRUGGLE FOR A CHILD'S SOUL ACCORDING TO THE MINISTRY OF EDUCATION AND NATIONAL ENLIGHTENMENT

A few Considerations on Approving of Teaching Aids, Textbooks and Wall-
-Charts in Czechoslovakia between World Wars and during the World War II

The article deals with the phenomenon of reviews of textbooks and teaching aids realized in newly established Czechoslovakia. These reviews are located in the archive fund “Ministry of Education” in the National Archives of the Czech Republic. The reviews illustrate the interest of state to form “loyal citizens”.